

ДІЯЛЬНІСТЬ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Совгіря О. В.

*доктор юридичних наук, професор,
суддя Конституційного Суду України*

Після 24 лютого 2022 року кожен державний орган зіткнувся зі специфікою діяльності в умовах воєнного стану. Однак, попри всі складнощі війни, публічна влада змогла акумулювати всі зусилля на відсічі ворогу. Конституційний Суд України у своїх рішеннях також напрацював чимало позицій, безпосередньо або опосередковано спрямованих на захист суверенітету та територіальної цілісності України, зокрема забезпечення соціального захисту громадян України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях.

Для початку хотілося б нагадати, що збройна агресія російської федерації проти України була розпочата не у 2022 році, а 10 років тому – 20 лютого 2014 року, коли частина території України (Автономна Республіка Крим і місто Севастополь) була анексованою, а деякі райони Донецької та Луганської областей – тимчасово окупованими. І окремі рішення Конституційного Суду України ще до початку повномасштабного вторгнення вже були дотичні до збройної агресії російської федерації проти України.

Так, у *Рішенні від 16 липня 2019 року № 9-р/2019* Конституційний Суд України, розглядаючи справу про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки, звернув увагу на концепцію «демократії, здатної захистити себе» (войовнича демократія, militant democracy): «З огляду на історію становлення української незалежної держави, історичний контекст та загрози, що постали перед нею у зв'язку з тимчасовою окупацією частини її території, Україна має право обстоювати конституційні принципи, у тому числі й шляхом заборони пропаганди тоталітарних режимів та використання їхньої символіки» (*абзац другий пункту 11 мотивувальної частини*).

А в *Рішенні від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021* Конституційний Суд України виклав таку юридичну позицію: «З огляду на те, що з 2014 року держава-окупант грубо порушує норми міжнародного права, державний суверенітет і територіальну цілісність України, окупувала Автономну Республіку Крим, місто Севастополь та окремі райони Донецької й Луганської областей, а також з урахуванням загроз, які постають перед Україною як жертвою агресивної державної

політики Російської Федерації, центральні органи виконавчої влади України можуть мати відповідні дискреційні повноваження й здійснювати нормативне врегулювання порядку внесення особи до Переліку осіб, які створюють загрозу національній безпеці, зокрема, шляхом ухвалення підзаконних нормативних актів» (*абзац перший пункту 5 мотивувальної частини*).

Після 24 лютого 2022 року Конституційний Суд України інколи посилався на обставини війни для належного мотивування своїх рішень, а також на факт уведення в Україні воєнного стану як підставу для відтермінування втрати чинності положень правових актів, визнаних неконституційними.

Так, уже в першому ухваленому після початку повномасштабного вторгнення *Рішенні від 6 квітня 2022 року № 1-р(II)/2022* (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) Конституційний Суд України зважив на реалії, пов'язані зі збройною агресією російської федерації проти України, роль Збройних Сил України та інших військових формувань в обороні Української держави, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності: «Відповідні конституційні принципи є осердям конституційного ладу України, тож від їх захисту залежить його втілення загалом, зокрема й гарантованих Конституцією України прав і свобод людини і громадянина» (*пункт 5 мотивувальної частини*). Також Конституційний Суд України зазначив: «В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України. Відтак усебічна підтримка військовослужбовців Збройних Сил України є одним із засобів розширення оборонних можливостей держави» (*абзац другий підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини*).

У *Рішенні від 12 жовтня 2022 року № 7-р(II)/2022* Конституційний Суд України, розглядаючи справу щодо соціальних гарантій для захисників і захисниць України, висловив таку позицію: «Зі змісту частин першої, другої, п'ятої статті 17 Конституції України у їх взаємозв'язку з частиною першою статті 46, частиною першою статті 65 Основного Закону України впливає конституційний обов'язок держави надати спеціальний юридичний статус громадянам України, які перебувають на службі у Збройних Силах України та в інших військових формуваннях, членам їхніх сімей, а також особам, що збройно захищають суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність України під час агресії Російської Федерації проти України, розпочатої у лютому 2014 року, із забезпеченням відповідно до цього статусу соціальних гарантій високого рівня» (*абзац шостий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини*).

Конституційний Суд України розглядав й інші справи, пов'язані зі специфікою діяльності держави в умовах воєнного стану, окрім тих, що стосуються соціальних прав військовослужбовців.

Наприклад, у *Рішенні від 27 грудня 2022 року № 4-р/2022* (справа щодо повної назви релігійних організацій) Конституційний Суд України врахував «не лише ймовірні (гіпотетичні) ризики, що могли існувати під час ухвалення [оспорюваного Закону], а й реальні наслідки та загрози від діяльності релігійних організацій (об'єднань), керівний центр (управління) яких знаходиться за межами України в державі, яка законом визнана такою, що здійснила військову агресію проти України та/або тимчасово окупувала частину її території, в умовах широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України, посягання на її суверенітет, територіальну цілісність та життя людей» (*абзац другий підпункту 3.3 пункту 3 мотивувальної частини*). Конституційний Суд України підкреслив: «Конституція України та низка міжнародних договорів, згоду на обов'язковість яких надала Верховна Рада України, які стали частиною національного законодавства України, допускають можливість обмежувати права людини за певних обставин та умов. До таких обставин належать акти збройної агресії, які ставлять під загрозу не лише територіальну цілісність держави, що зазнала збройного нападу, її політичну незалежність, державний суверенітет, а й існування самої держави, що є об'єктом агресії, як такої» (*абзац третій підпункту 4.9 пункту 4 мотивувальної частини*). Тож той факт, що ухвалення Рішення відбулося в умовах введеного в Україні воєнного стану, під час боротьби Українського народу проти агресії російської федерації, обумовив висновок Конституційного Суду України про пропорційність і конституційність застосованих згідно з оспорюваним у цій справі Законом заходів.

Також у контексті висвітлення специфіки роботи Конституційного Суду України в умовах воєнного стану варто звернути увагу на строки втрати чинності норм права, визнаних неконституційними. За загальним правилом, втіленим у статті 91 Закону України «Про Конституційний Суд України», акти, які визнані неконституційними, втрачають чинність з дня ухвалення Конституційним Судом відповідного рішення.

Проте під час дії воєнного стану Конституційний Суд України неодноразово користувався правом відтермінувати втрату чинності норм права, визнаних неконституційними: або на визначений строк (три або шість місяців із дня ухвалення Судом рішення), або на невизначений строк (зазначаючи, що чинність акта втрачається через три місяці з дня припинення чи скасування в Україні воєнного стану).

Так, у Рішенні від 23 грудня 2022 року № 3-р/2022 Конституційний Суд України вказав, що для дотримання балансу приватних інтересів суб'єкта права на конституційну скаргу та інших осіб, яким надано право на призначення пенсії на підставі норми Закону України «Про державну службу», і публічного інтересу в збереженні збалансованості Державного бюджету України під час дії в Україні воєнного стану, на підставі аналізу статей 3, 8, 24, 46, 64, 95 Основного Закону України в їх посутньому взаємозв'язку доцільно відтермінувати втрату чинності положенням закону, визнаним неконституційним (*абзац другий пункту б мотивувальної частини*).

У Рішенні від 20 грудня 2023 року № 11-р(II)/2023 (справа щодо особистого і сімейного життя особи, засудженої до довічного позбавлення волі) Конституційний Суд України висловився за доцільне відтермінувати втрату чинності окремими положеннями Кримінально-виконавчого кодексу України «з огляду на статті 3, 8, 21, 24, 23, 28, 32, 64 Конституції України в їх посутньому взаємозв'язку, для дотримання балансу між захистом конституційних прав на повагу до гідності людини, на вільний розвиток нею своєї особистості, на недоторканність особистого та сімейного життя засуджених до довічного позбавлення волі осіб та публічним інтересом, який полягає у важливості гарантування суспільної безпеки та охорони громадського порядку, особливо під час дії в Україні воєнного стану» (*абзац другий пункту 5 мотивувальної частини*).

А в нещодавньому Рішенні від 3 квітня 2024 року № 4-р(I)/2024 Конституційний Суд України, «зважаючи на складну фінансово-економічну ситуацію, спричинену умовами воєнного стану, посяганням на територіальну цілісність та державний суверенітет України, урахування першочергової потреби забезпечення національної безпеки України для збереження справедливого балансу між інтересами особи та суспільства й уникнення надмірного навантаження на державний бюджет України», вирішив відтермінувати втрату чинності нормою, визнаною неконституційною, на період у три місяці з дня припинення чи скасування воєнного стану (*абзац другий пункту 5 мотивувальної частини, пункт 2 резолютивної частини*).

Отже, з моменту початку повномасштабного вторгнення Конституційний Суд України відчув на собі специфіку діяльності в умовах воєнного стану: це стосується як організаційних змін, зокрема розгляду справ переважно в порядку письмових проваджень, так і вимушеної тенденції відтермінування втрати чинності визнаних неконституційними положень правових актів. Суд сконцентрував свою діяльність першочергово на необхідності розгляду окремих категорій справ, зокрема щодо посиленого соціального захисту військовослужбовців.

Насамкінець, Конституційний Суд України враховує потребу злагоджених дій зі всіма органами державної влади, передусім парламентом, які повинні мати достатній час для того, щоб привести свої акти у відповідність з Конституцією України, скоригувати певну політику, здійснити відповідні економічні розрахунки для належного виконання рішень органу конституційної юрисдикції.

СУДДІВСЬКЕ ВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ: QUO VADIS?

Стефанчук М. М.

*докторка юридичних наук, професорка
професорка кафедри юстиції
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
м. Київ, Україна*

Визначальними чинниками, що визначають напрями реформування системи правосуддя в Україні на сучасному етапі є досягнення Українською державою критеріїв, що визначають її перспективу щодо членства в Європейському Союзі. У системі правосуддя такими критеріями, поміж інших, було окреслено необхідність «наведення ладу» в організації та функціонуванні органів суддівського врядування – Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (далі – ВККС) та Вищої ради правосуддя (далі – ВРП), а також підвищення інституційної та функціональної спроможності подібних за правовою природою органів в системі прокуратури.

Попри те, що запровадження в систему правосуддя моделі Судових та Прокурорських рад було свідомим вибором Української держави, що був обумовлений, зокрема, і сприйняттям кращих іноземних практик, трансформованих з часом в європейські стандарти функціонування подібних інституцій в системах правосуддя [1; 2; 3], їхнє впровадження в національні моделі судових систем – не є імперативною вимогою, про що свідчить досвід держав, які не впровадили таку модель Судової ради, а послуговуються іншими моделями, зокрема судової сервісної служби або моделлю, за якої більшість повноважень, як управлінських, так і пов'язаних із суддівською кар'єрою, зосереджені в Міністерстві юстиції [4, с. 504], що не